

**SCHIȚELE PENTRU ILUSTRĂȚIILE ROMANULUI
ISCUSITUL HIDALGO DON QUIJOTE DE LA MANCHA
ÎN CREAȚIA LUI PAVEL ȘILLINGOVSKI ȘI ILIE BOGDESCO**

Doctorand, Școala doctorală Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova. Asistent universitar la Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice. Membru titular, secția Pictură a Uniunii Artiștilor Plastici.

Domenii de interes științific: artele plastice, istorie

Dmitri ȘIBAEV

**Schițele pentru ilustrațiile romanului *Iscusitul hidalgo Don Quijote de La Mancha*
în creația lui Pavel Șillingovski și Ilie Bogdesco**

Rezumat. În prezentul articol este realizată comparația desenelor pregătitoare pentru ilustrațiile romanului *Iscusitul hidalgo Don Quijote de La Mancha* de Miguel de Cervantes Saavedra în creația graficienilor Pavel Șillingovski și Ilie Bogdesco, doi artiști notorii, creația cărora reprezintă etapele succesive ale evoluției graficii, pe parcursul secolului al XX-lea. Seriile de desene reprezintă diferite atitudini față de procesul de ilustrare a lucrărilor literare. Pentru a realiza obiectivul propus, am apelat la conceptele teoretice prezente în știința „istoria artelor” și descrise de teoreticianul vienez Walter Koschatzky, precum și la moștenirea memorialistică a lui I. Bogdesco, care completează creația artistică, lăsată de plastician. Pe lângă aceasta, a fost descrisă istoriografia, inclusiv foarte recentă, în care sunt publicate și analizate seriile de lucrări propuse pentru investigare. Compararea schițelor pentru ilustrații ne permit să vedem cum imaginea vestitului hidalgo trece prin arta secolului al XX-lea. Pe lângă această, facem o incursiune sumară în contextul artistic în care au activat cele două personalități. Ne dorim, prin acest modest demers teoretic, să ne alăturăm suitei de evenimente și publicații care comemorează centenarul de la nașterea marelui grafician, Ilie Bogdesco.

Cuvinte-cheie: Pavel Șillingovski, Ilie Bogdesco, schiță, desen, ilustrație, gravură, Don Quijote, grafica, jurnal, creion.

**Sketches for the Illustrations of the Novel *Don Quixote de La Mancha*
in the Creation of Pavel Șillingovski and Ilie Bogdesco**

Abstract. This article compares the preparatory drawings for the illustrations of Miguel de Cervantes Saavedra's novel *Don Quixote de La Mancha* by Pavel Șillingovski and Ilie Bogdesco, two famous artists, whose work represents the successive stages in the evolution of graphic during the 20th century. The series of drawings represents different attitudes towards the process of illustrating literary works. In order to achieve the proposed objective, we have resorted to theoretical concepts, present in the science of “art history” and described by the Viennese theorist Walter Koschatzky, as well as the published diary of I. Bogdesco, which complements the artistic creation inherited from the artist. In addition, has been described and analysed, the historiography, including very recent, in which the series of works, proposed for investigation, is published. The sketches for the illustrations allow us to see how the image of the famous hidalgo passes through 20th century art. In addition to this, we also make a brief incursion into the artistic context in which these two personalities worked. Through this modest theoretical approach, we wish to join the series of events and publications commemorating the centenary of the birth of the great graphic artist Ilie Bogdesco.

Keywords: Pavel Șillingovski, Ilie Bogdesco, sketch, drawing, illustration, engraving, Don Quixote, graphic, diary, pencil.

Când analizăm creația unui artist, datele despre proiectele de creație, cărora nu le-a fost sortit să fie realizate, ne permit să creionăm mai precis, mai subtil imaginea personalității plasticianului.

Astfel de proiecte, rămase numai la etapa de schițe, le-a avut și Pavel Șillingovski (1881-1942): *Divina Comedie* de Dante Alighieri (1265-1321) și *Iscusitul hidalgo Don Quijote de La Mancha* a lui Miguel de Cervantes Saavedra (1547-1616). Cea din urmă lucrare poate fi calificată ca una din multiplele paralele în creația celor doi mari graficieni, care sunt reprezentativi pentru arta națională din secolul al XX-lea. Considerăm că este interesant și cel puțin curios să comparăm schițele la proiectul nerealizat al lui P. Șillingovski și schițele pentru vestita serie de gravuri ale lui Ilie Bogdesco (1923-2010).

Pentru a realiza această comparație, propunem să ne „înarmăm” cu un concept teoretic prezent în contextul științei „istoria artelor” pe parcursul evoluției acesteia. Descrie istoricul de arte vienez, specializat în grafică, Walter Koschatzky (1921-2003) în lucrarea sa *Die Kunst der Zeichnung. Technik, Geschichte, Meisterwerke (Arta desenului. Tehnici, istorie, capodopere)*. Descriind perioada Renașterii târzii, când era popular curentul neoplatonic în filozofie, teoreticianul scrie că desenul (schița) era percepută ca imaginea formulată, tangibilă și citibilă prin percepția privitorului, însă încă nematerializată ca o lucrare integră și dusă până la finalitatea logică, în una din tehnicile artelor plastice. Deci, desenul era perceput ca acea sferă a ideilor rațional abstracte, în acest context am putea folosi termenul filozofic grecesc „Eidos” (εἶδος), din care pot să se nască mari opere de artă: „Formă născută din spirit, produs al imaginației superioare, gândire formativă a făcut din desen o parte a filosofiei. Până când Federico Zuccari (c. 1542-1609) a spus că adevăratul artist este „ca pictor ca și filozof, pentru a putea pătrunde bine natura lucrurilor” (*come Pittore come filosofo, per poter ben penetrare la natura delle cose*)... De atunci încolo, continuitatea acestei viziuni avea să ajungă până în secolul al XIX-lea. Potrivit acesteia, arta era o pătrundere

filosofică în lumea spiritului. Schopenhauer a formulat acest lucru în mod impresionant secole mai târziu: „Nu numai filozofia, ci și artele frumoase lucrează în esență la rezolvarea problemei existenței” [1, p. 32]. Astfel, în publicația acestui cercetător, dedicată desenului, găsim multe raportări, ori evidențierea continuității în viziune de la Pliniu, filozofia platonice și neoplatonică, care în Renaștere s-a suprapus cu concepția creștină și s-a manifestat în definirea rolului desenului în creația artistică formulate în limbajul specific manierismului de Federico Zuccari. În continuare, W. Koschatzky concluzionează: „Din acel moment, a desena înseamnă de fapt a simți ideile divine care stau la baza acestei lumi. Dacă dezbrăcăm această teorie de termenii specifici manierismului, astfel de gânduri nu ne sunt atât de străine, așa cum nu erau nici pentru Paul Cezanne sau Paul Klee. Ele ar putea constitui chiar o bază actuală pentru evaluarea desenului contemporan.” [1, p. 33]. Iar dacă ne amintim de rădăcinile acestei concepții, e cazul să menționăm că neoplatonicul Plotin (203-269) „concepe o viziune idealistă asupra naturii, din care izvorăște și estetica sa. Materia este modelată de sufletul care o pătrunde și care îi conferă raționalitate și frumusețe.” [2, p. 270].

Este interesant să raportăm acest concept teoretic la considerațiile lui I. Bogdesco despre procesul de lucru asupra ilustrării cărții și, în particular, a romanului în cauză: „Există două modalități de ilustrare. Unul este să ilustrezi literal. Sarcina se reduce la o simplă (indiferentă), ca și cum ar fi prin copiere, traducere a textului într-un alt limbaj, cel plastic. Să numim această cale naturalistă. Astfel sunt ilustrațiile lui Doré (cu tot respectul meu). Ele sunt descriptiv precise și fidele textului, ceea ce limitează imaginația cititorului din cauza verbozității grafice. Este imposibil în epoca noastră să vezi o carte prin ochii epocilor anterioare, chiar dacă evenimentele descrise în ea sunt imuabile, fixe, neschimbate de viața în continuă schimbare. Doar relația noastră cu cartea devine diferită.

Un alt mod de ilustrare este cel «imagar». Materialul cărții este refractat prin experiența de viață a artistului. Propriile impresii de viață ale

P. Șillingovski. Schiță pentru ilustrația (nerealizată) la Capitolul I. 1939. Hârtie, creion. 175×110 mm. Din: Павел Александрович Шиллинговский (1881-1942) Живопись, рисунок, гравюра. Архив семьи П.Е. Корнилова, Санкт-Петербург; Государственный музей истории Санкт-Петербурга. / Авт.-сост.: И.И. Галеев, А.А. Харшак. - М.: Галеев-Галерея. 2012, - 296 с. (p. 72).

autorului pot fi înșirate pe osatura ideilor autorului. Încercând să-ți imaginezi ca și cum evenimentele descrise în carte ți s-ar fi întâmplat ție, în fața ochilor tăi și punându-te în pielea acestui sau aceluia personaj, parcă obții ocazia, dreptul de a povesti evenimentele folosind propriile observații de viață. Artistul, în acest caz, citește cartea în profunzime, ca și cum ar citi printre rânduri. El selectează esențialul și înlătură ce este secundar. Evidențiază ideile principale, văzând cartea în întregime. Construiește o punte între scriitor și cititor. Fără această mediere, cu greu se poate face ceva bun. Abstractizarea de la text trebuie să continue la nesfârșit, de dragul unei acoperiri mai largi a vieții. Trebuie să se vină la cititor cu o viziune nouă, neașteptată a cărții, într-o formă artistică nouă, de asemenea neașteptată (care îl frapează). Cititorul trebuie să spună: «Așa trebuie să fie! Artistul mi-a deschis ochii.

Cum de nu m-am gândit eu însumi la asta!». Ilustrația este aceeași invenție. Adică ceva care nu a existat înainte de tine, nu a putut fi și nu va fi după aceea. Trebuie să faci lucruri mărețe cu mijloace mici. Nu să tropăi în spatele autorului, nu să te bagi sub picioarele lui, ci să mergi în paralel, când apropiindu-se, când depărtându-se, să vezi în larg, să evaluezi, să compari impresiile din carte cu mediul în care trăiești. Aceasta este calea pe care am decis să o urmez.” [3, p. 71].

P. Șillingovski a realizat în jur de treizeci de schițe, în creion și acuarelă neagră, pentru proiectul de carte a romanului *Iscusitul hidalgo Don Quijote de La Mancha*, care sunt datate de la mijlocul lunii noiembrie până la sfârșitul lunii decembrie 1939. Aceste schițe sunt descrise de plasticianul Andrei Harșak (n. 1950) în articolul său despre P. Șillingovski: „Scene de gen, care reflectă cu o ironie binevoitoare aventurile ridicole ale protagonistului”. Concomitent cu această activitate, plasticianul basarabean este șeful atelierului de grafică, fiind înconjurat de colegii săi, printre care și Konstantin Rudakov (1891-1949) [4, p. 34], care la fel a apelat la această temă în creația sa.

Ulterior, K. Rudakov a fost profesorul lui I. Bogdesco în timpul studiilor acestuia la facultatea de grafică a Institutului de Pictură, Sculptură și Arhitectură „I. Repin” din Leningrad (astăzi Sankt Petersburg), care cuprindeau anii 1945 și 1951. I. Bogdesco admira personalitatea profesorului său. În jurnalul publicat, artistul moldovean descrie cu multă căldură orele predate de K. Rudakov, întâlnirea cu graficianul în atelierul personal, precum și calitățile umane ale acestuia. Din textul amintirilor aflăm că plasticianul îi lăsa pe studenți să fie martorii procesului de creație, discuta cu ei lucrările realizate, printre care erau și ilustrațiile pentru romanul *Don Quijote* [3, p. 42]. I. Bogdesco, precum și P. Șillingovski, era deținătorul unei bogate colecții de artă, în care era și desenul pe motivul acestui roman, realizat de profesorul său, chiar în fața ochilor studentului [3, p. 40]. Iar în colecția de grafică a Muzeului Național de Artă al Moldovei se păstrează ilustrația în cărbune, acuarelă și creion pentru romanul în cauză

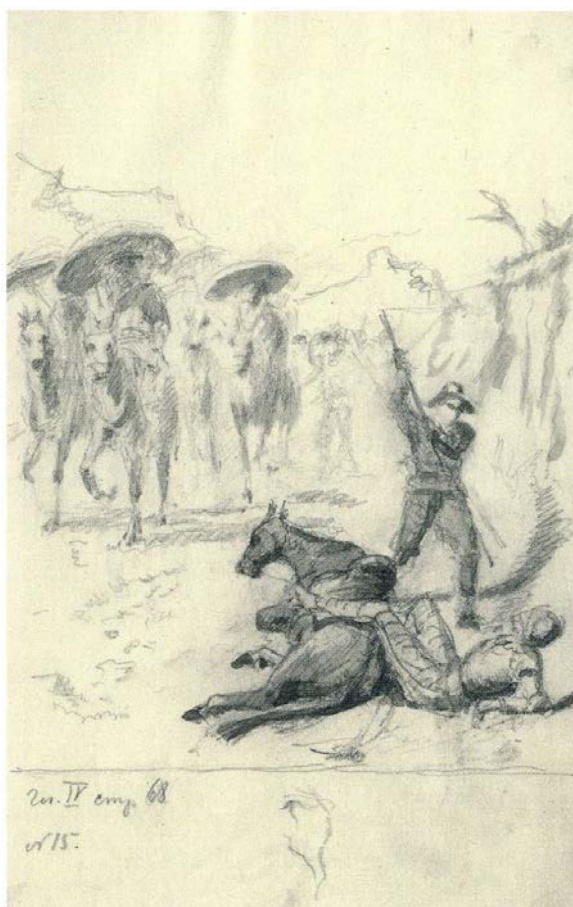

(1948), realizată de K. Rudakov, publicată în catalogul Muzeului, din 1982 [5, p. 159]. În jurnalul său I. Bogdesco amintește că profesorul, la fel, trecea subiectul ilustrat prin propria prismă de percepție, iar în lucrările finale putea fi sesizată atitudinea personalizată a plasticianului față de personajele reprezentate [3, p. 43].

Seria de ilustrații, realizată în gravura cu dălțița, de către I. Bogdesco, a fost analizată de Olga Coșchina în articole: „Ilustrațiile pentru «Don Quijote»: un dialog al timpului în spațiul artelor plastice” [6] și „Ciclu de ilustrații pentru «Don Quijote» de I. Bogdesco în contextul abordărilor semiotice” [7]. Primul articol ne prezintă retrospectiva ilustrărilor lucrării literale, iar al doilea, interesante perspective metodologice în analiza lucrărilor de artă plastică, folosind ca exemplu seria anunțată. Iar desenele, pe baza cărora au fost realizată vestita serie de ilustrații, au fost incluse în numeroase publicații [8, 9], unde de obicei vedem parcursul de la schița și crochiuri făcute de pe modele ori din imaginație până la stampana finală.

În anul centenar de la nașterea maestrului a fost publicat, în Sankt – Petersburg, catalogul *Ilya Bogdesko. Contractul desenatorului*, unde se relatează și sunt publicate anume desenele pregătitoare pentru seria de gravuri, ori desene-meditații pe marginea romanului. Articole sunt semnate de către Kirill Avelev, colecționarul de grafică care posedă un șir numeros de desene ale maestrului, Olga Coșchina și Vitaly Tretyakov. Publicația este dedicată desenelor pentru două serii de ilustrații: „Don Quijote” și „Meșterul Manole” [10].

Realizând comparația seriilor de ilustrații executate de cei doi artiști, trebuie să ținem cont de faptul că P. Șillingovski a lucrat la proiectul în cauză o lună și jumătate, iar I. Bogdesco un sfert de secol, parcurgând o cale incomparabil mai lungă. Din momentul acceptării primei comenzi pentru ilustrațiile lucrării literare (1984) până la publicarea cărții de către editura Вита Нова în 2010 [9, p. 44]. Pe lângă aceasta, plasticianul are și o serie de portrete ale protagonistului care constituie desene-meditații pe marginea destinului personajului, numite convențio-

P. Șillingovski. Schiță pentru ilustrația (nerealizată) la Capitolul IV. 1939. Hârtie, creion. 175×110 mm.
Din: Павел Александрович Шиллинговский,
op. cit., p. 73.

nal „Don Quijote după Don Quijote”, care au fost realizate după anul 1998, când a fost încheiat ciclul de bază de ilustrații [10, p. 16]. Nu credem că, realizând comparația seriilor de schițe ale celor doi artiști, poate sfida, într-un oarecare mod, ponderea indubitabilă a personalității lui P. Șillingovski.

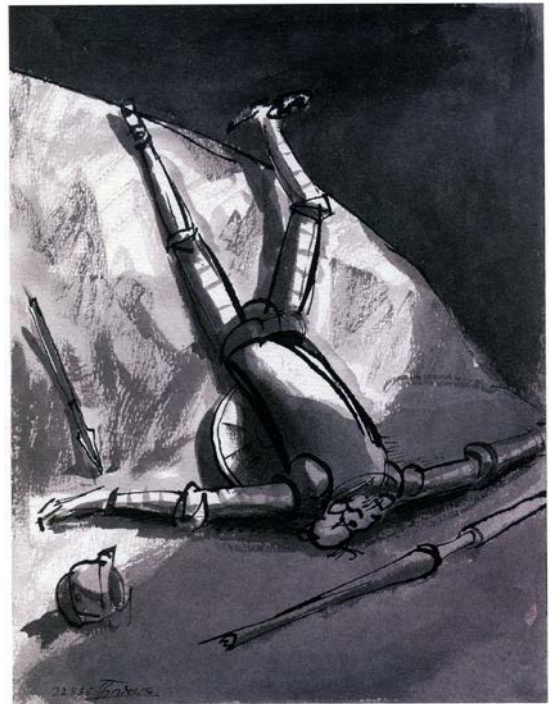
I. Bogdesco descrie astfel formulele sale compoziționale: „Pentru Don Quijote, împrejurimile sunt un fel de abstracție. El este dincolo de timpul său. El există în propria sa lume. A fost modelat de cărțile pe care le-a citit – romane cavalești. În ilustrațiile mele, Don Quijote apare aproape peste tot, pe un fundal convențional-distant. Spațiul este înăbușit, nu are legătură cu mediul real, cu preocupările, bucuriile și durerile sale. În schimb, acțiunile sale par, dacă nu ridicole, atunci agravat de grotești” [9, p. 48-49]. Graficianul considera compoziția

K. Rudakov. Don Quijote și Sancho Panza. Ilustrația pentru „Don Quijote” al lui Cervantes. 1948. Hârtie, cărbune, acuarelă, creion. 352×269 mm. Din: Государственный Художественный музей Молдавской ССР = The State Art Museum of the Moldavian SSR = Das Staatliche Kunstmuseum der Moldauischen SSR. Chișinău: Timpul, 1982. (p. 159).

„Don Quijote doborât” una din cele mai importante din tot ciclul [9, p. 35], un accent forte care constituia camertonul pentru toată seria de lucrări [11; 9, p. 36].

Deosebirea definitorie dintre cele două cicluri constă în faptul că P. Șillingovski reproduce linia narativă prin limbajul grafic, iar I. Bogdesco formulează, în limbajul plastic, ideea care stă în spatele narațiunii, tinde să depășească acea „vestimentație a timpului său” în limitele inerente ale căreia a fost materializată, în limbaj literar, ideea lui Miguel de Cervantes Saavedra. Iar accesoriile cavalerului, precum zalele, constituie un mijloc de a da de înțeles că sunt doar o convenționalitate a limbajului. I. Bogdesco, prin lucrările sale, tinde să selecteze, din narațiunea literară, exact aceea ce, prin actualitatea sa, depășește limitele timpului, în care a fost constituită, precum atemporal este personajul față de contextul care-l înconjoară. Astfel, graficianul vrea să pună în evidență anume logosul lui Don Quijote. I. Bogdesco și P. Șillingovski aleg diferite scene

I. Bogdesco. *Don Quijote doborât*, desenul pregătit pentru ilustrația la Capitolul IV. 1985. Hârtie, peniță, pensulă, tuș. 310×230 mm. Din: Третьяков В.П., Илья Богдеско «Дон Кихот» создание образа, Санкт – Петербург: Вита-Нова, 2010. 50 с. (p. 56).

pentru a fi ilustrate. I. Bogdesco tinde să aleagă scenele ce reprezintă personajul la maxim tipizat, iar P. Șillingovski acelea care redau narațiunea.

I. Bogdesco a realizat și un tiraj limitat de cărți, de formatul Foliant, care combina gravuri cu textul caligrafic scris de mână [3, p. 73; 9, p. 40]. Prin apelarea la tradiția medievală a cărții scrise, reactualizând-o în contextul artei contemporane, dar și prin alegerea tehnicii gravurii cu dălțița, care totuși era în vogă în perioadele istorice anterioare, graficianul face un demers postmodern prin creația sa. Însă în discursul său grafic, se detașează de subiectivismul individualist. În tendința de a exprima ideea de bază a autorului textului în limbajul grafic, tinde să fie cât mai explicit pentru privitor, astfel constituind limbajul său în spiritul universalist.

Seriile grafice dedicate vestitului hidalgo constituie drumul unei tradiții artistice cultivate de contextul în care activau plasticienii și care constituiau treptele unui lung parcurs prin generații. Studiind și urmărind acest parcurs,

I. Bogdesco. *Don Quijote doborât*, ilustrația la Capitolul IV. 1986. Gravura cu dălțița, 193×136 mm.
Din: Третьяков В. П., op. cit., p. 57.

I. Bogdesco. *Don Quijote după Don Quijote*, 2000.
Hârtie, peniță, tuș, acuarelă, 200×140 mm.
Din: Третьяков В. П. Илья Богдеско op. cit., p. 134.

prin analiza lucrărilor și surselor istoriografice care le vizează, devenim martorii continuității acestei tradiții și avem posibilitatea să sesizăm procesul de materializare a ideii plastice care trecea prin creația artiștilor.

Referințe bibliografice:

1. Koschatzky, Walter. *Die Kunst der Zeichnung. Technik, Geschichte, Meisterwerke*. Salzburg: Residenz-Verlag, 1977.

2. *Dicționar de estetică generală*. București: Editura politică, 1972.

3. Богдеско, Илья. *Круг за Кругом*. Кишинев, 2014.

4. Павел Александрович Шиллинговский (1881-1942) *Живопись, рисунок, гравюра*. Архив семьи П.Е. Корнилова, Санкт-Петербург: Государственный музей истории Санкт-Петербурга. / Авт.-сост.: И.И. Галеев, А.А. Харшак. М.: Галеев-Галерея, 2012.

5. *Государственный Художественный музей Молдавской ССР = The State Art Museum of the Moldavian SSR = Das Staatliche Kunstmuseum der Moldauischen SSR*. Chișinău: Timpul, 1982.

6. Кошкина, Ольга. *Иллюстрации «Дон Кихота»: временной диалог в пространстве изобразительного искусства // Общество. Среда. Развитие*. 2014, № 2.

7. Кошкина, Ольга. *Цикл иллюстраций к «Дон Кихоту» И.Т. Богдеско в контексте семиотических подходов // Вестник СПбГУКИ*. № 1 (30), март 2017, с. 157-160. (ВАК)

8. Богдеско, Илья. *Дон Кихот. Создание образа*. Санкт-Петербург: Издательство «Сад искусств», 2008.

9. Третьяков, Виталий. *Илья Богдеско «Дон Кихот» создание образа*. Санкт-Петербург: Вита-Нова, 2010.

10. *Богдеско И. Контракт рисовальщика*. Санкт-Петербург: Комитет по культуре СПб, МЦБС им. М.Ю. Лермонтова, Библиотека книжной графики, 2023. https://www.calameo.com/read/007318189878053b6f475?fbclid=IwAR2lJ1cbxug1P0S6bl7iSzfVjqEQyuxxFAMa36LDxrufQNqMXCEP_AQvdnE [Accesat: 13.06.2023]

11. Сервантес Мигель де Сааведра. *Хитроумный идальго Дон Кихот Ламанчский*. Санкт-Петербург: Вита-Нова, 2010.